

FAZAKAS LÁSZLÓ

POLGÁRI KASZINÓK KOLOZSVÁRON

A kaszinók kialakulása Magyarországon és Erdélyben

■ A 19. század a magyarországi és az erdélyi magyarság társadalmi és kulturális intézményei virágkorának tekinthető. A magyar társadalom a század első felében a reformkornak köszönhetően gyökeres átalakulásokat tudhat maga mögött; ekkor már nem pusztán a kulturális élet fellendülésének lehetünk tanúi. A modern nemzetteremtést célzó erőfeszítések és a korszerű alkotmányos állam iránti igények maguk után vonták a kulturális élet centralizációját.¹ A polgárság, amely mindaddig politikailag, önszervezésileg a nemesség árnyékába kényszerült, az 1830–40-es évekre egyre erőteljesebben kezdte éreztetni igényeit. Olyan eszmék érintették meg a magyar társadalmat, melyeknek fő jelszavai a jobbágyfelszabadítás, közteherviselés és népképviselhet voltak. Ezeknek a hatására a városi polgárság egységbe tömörült, és társadalmilag elzárkózott az arisztokráciától.²

Az arisztokrácia ekkoriban már megoszottá vált – nemcsak társadalmilag, de politikailag is –, egy része Bécsben élt vagy az év jelentős részét ott töltötte, értekezési-értekezési nyelvként pedig a németet használta. Tagjai többnyire hivatali funkciót viseltek, nagy hányaduk ugyanakkor Habsburg-párti és konzervatív volt. Másik része nemzeti érzelmeket táplált, és a haza szellemi-gazdasági fellendülését kívánta, a liberális eszmék is egyre inkább hódítottak köreikben. Közülük többen külföldi tanulmányutakon mélyítették el tudásukat. Az arisztokrácia e része külföldi útjairól visszatérve, számottevő új tapasztalat birtokában a szellemi-gazdasági élet fellendítését tűzte ki célul. Ennek az elhatározottságnak lettek az eredményei a kaszinók, olvasóegyletek, klubok és egyéb (esetenként gazdasági) egyesületek.

A reformkorban az erdélyi magyar kulturális életnek megnőtt a tömegbázisa, új erőként jelentkezett a fiatal értelmiségiek csoportja, amely jelentős változásokat célzott meg, sorsa jobbra fordulását a polgári-nemzeti átalakulástól várta.³ Így a 19. századi Erdély igen sokszínű társadalmi képet mutat, melyben az egyesületi élet kibontakozása új szintet hozott.

Az első kaszinók megalakulása

■ Az egyesületek a modern (19. századi) polgári társadalom szülöttei. Az egyesület szabad és önkéntes polgárok olyan társasági szerveződése, amely során közösen kialakítanak egy alkotmányos szabályrendszert, vezetőket választanak, közgyűléseket tartanak, és a társaság működését folyamatosan ellenőrzik. Az abszolutizmus teljes mértékben tiltotta a titkos társaságok és egyesületek létrehozását/működtetését. A központi hatalom magának vindikálta a döntés jogát arra vonatkozóan, hogy egy egyesület létrejöhet-e, illetve milyen célt szolgálhat. Az egyesületek jórészt 1815 után jelentek meg, mivel a bécsi vezetés úgy gondolta, hogy a szociális konfliktusok enyhítésére, a mezőgazdaság, az ipar, a tudományok és művészetek fejlesztése terén hasznosak lehetnek. Magyarországon 1848 előtt 500 egylet működött, míg Erdélyben 100 – itt az egyesületeknek a fejlődése amúgy is valamivel később bontakozott ki. A legtöbb modern társadalmi intézményt Budán és Pesten (1873 után Budapesten) hozták létre, összesen nyolcvan (ez kiugróan magas szám a többi város hasonló adataihoz viszonyítva).⁴

A kaszinóalapítási mozgalom Erdélyt is elérte, ahol a polgárság és a nemesség szintén több városban alapított magának kaszinót. Kolozsvár a maga négy kaszinójával (Kolozsvári Casino, Polgári Társalkodó, Kolozsvári Kör, Nemzeti Kaszinó) és sok más olvasó- és jótékony egyletével kiemelkedik a többi város közül.

Az egyesületi élet kezdetei Kolozsváron

■ A 19. század első felében Kolozsvárt a városfalakon belül zajló pezsgő társadalmi-kulturális élet emelte ki a többi város közül. Már az 1830-as években léteztek különféle zártkörű vagy magánjellegű olvasóegyletek, könyvkereskedések, könyvkölcsönzők,⁵ amelyek mind a szellemi élet utáni vágyakozást elégitették ki. Ekkoriban a városnak négy olvasóegylete volt, ezek közül csak egy az, amely igazán a hazai szépirodalmat részesítette előnyben: a Könyvtári Egyesület.

A Nőegylet által működtetett olvasóköri leginkább német és francia remekműveket tárolt. Az 1843-as évben alapított Reading Club az angol szépirodalom kedvelője volt.⁶

A legfontosabb egyesületek a városban a kaszinók voltak, ezekből kettő is alakult a reformkorban. A Kolozsvári Casino, amelyben az arisztokrácia gyülekezett, és a Polgári Társalkodó, amely a polgárság körében volt népszerű. Mindkét kaszinó megpróbált olyan társasági életet teremteni, ami akkor még új és ismeretlen volt a városi lakosság számára. Ennek köszönhetően nagyon hamar népszerűekké váltak. Az 1848-as forradalom után az egyesületek fejlődése majdnem két évtizedig megakad a neoabszolutizmus szigorúan figyelő tekintete miatt. A kiengedés után azonban megvalósult az a politikai konszolidáció, mely kedvezett az egyesületi életnek is. A kolozsvári zsidóság is ekkor alapított magának egyeletet, hiszen az 1867. évi XVII. törvénycikk kimondta, hogy az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai joggyakorlására egyaránt jogosultnak nyilvánítanak.⁷ 1877-ben a hivatalos statisztika szerint már több mint 11 ezer egyesület létezett Magyarországon.⁸

Polgári Társalkodó

■ A Polgári Társalkodót 1837-ben alapították. A városi polgárság úgy gondolta, hogy az „úri casino” mellett legyen egy polgári intézmény is, amely minden igénynek megfelelően kiszolgálja a tagokat. A *Vásárnapi Újság* 1837. szeptember 24-ei számában közli a hírt: „Kolozsvárott a közértelemesség fejlesztése tekintetéből »Polgári Társalkodó« cím alatt olvasóterem nyitattott igen csinos bútorozással, hol évenként 6 p. forintok letétele mellett a honi s nevezetesebb külföldi hírlapokat, folyóírásokat stb. olvashatni. E kívül ártatlan időtöltésekre is van szoba bútorozva. Szálljon siker a célszerű intézetre.” A Társalkodó kezdeményezője Tauffer József kereskedő volt. 1838-ban az első alakuló rendes közgyűlésen megválasztották: Méhes Sámuel⁹ elnöknek, továbbá választmányi tagoknak Geister Sándort, Herepei Gergelyt, Hincs Sámuel, Lukács Györgyöt, Klasch Jánost, Mátéfi Józsefet, Nagy Ferencet, Salamon Józsefet, Söcs Józsefet, Zachariás Kristófot, Judenhoffer Mihályt, Pataki Mihályt. Jegyző Schütz János.¹⁰ A Társalkodó alapszabálya szerint: „a kolozsvári polgári Társalkodó nemes társalkodást kedvelő s ártatlan időtöltést és művelődést kereső ért korú férfiak egyesülete.”¹¹

Többen is azt hitték, hogy ez az intézmény a város másik kaszinójának, a Ko-

lozsvári Casinónak a riválisa szándékozik lenni. Hogy a híresztelésnek véget vessenek, a Társalkodó közleményt adott ki, melyben leszögezte az egyesület céljait: „Sokan a polgáriban a régiebbnek (melyet mi megkülönböztetés végett úri casinónak nevezünk) vetélytársát tekintettek, ámbár hibásan, mert a polgári casino teljességgel nem akar a másiknak vetélytársa lenni, hanem mint ugyanazon egy czélra törekedő társával kezet fogva előre haladni.”¹² 1838-ban 155 részvényese volt a Társalkodónak, tízévi működés után 1848-ban már csak 53 tagja maradt. Ennek lehet az oka a forradalom kirobbanása is, hiszen sokan csatlakoztak a honvédséghez. A forradalom utáni időszak abszolutisztikus állami berendezkedése nem kedvezett a „kaszinózásnak”. Az 1867-es kiegyezést követően lett igazán felszabadult a kaszinói élet a Társalkodó falain belül.

A kaszinó belső működése

■ A Polgári Társalkodó évente kétszer tartott nagy közgyűlést, februárban és augusztusban. A gyűlések alkalmával titkos szavazással választottak három igazgatót, egy gazdát, pénztárnokot, jegyzőt és tizenkét választmányi tagot. A közgyűlés legfontosabb feladata volt az úgynevezett „kormány” megválasztása, de a gyűlések alkalmával többek közt felolvassák a jegyzőkönyvet és a pénzügyi jelentéseket is, továbbá beszámolókat kapnak az elnök, gazda és választmányi felévi, illetve évi tevékenységéről.

Az igazgatók minden hónap első vasárnapján gyűlést tartottak, és megbeszélték a havi teendőket. A három igazgató együtt kellett tudjon működni, ha valamiben nem értettek egyet, akkor a kérdést a választmány elé terjesztették. Joguk volt rendkívüli gyűléseket összehívni, cselédeket felvenni vagy szolgálatukból elbocsátani.

A jegyző legfontosabb feladata volt, hogy a közgyűléseken mindig jelen legyen, mivel a gyűlésen elhangzottakról jegyzőkönyvet kellett felvennie. Továbbá a titkári és a levéltári feladatokkal is a jegyző foglalkozott.¹³

A pénztárnok feladata talán a legfelelősegteljesebb volt, a mai könyvelők elődjének számított. Feladata volt, hogy mindig tisztában legyen a számadásokkal, adókkal. Minden félévben jelentéseket készített a Társalkodó pénzügyeiről, és azokat be is mutatta a közgyűlésnek.¹⁴

A gazda a Társalkodó napi rendes szükségéről gondoskodott, feladata kötelességtudással járt. A gazdának kellett beszereznie a társalkodó működéséhez szükséges legalapvetőbb dolgokat, mint például a fa, olaj, gyertya. A gazda számára előírt költségve-

tést a választmány határozta meg. A kártya- és billiárdjátékokból befolyt pénzeket is a gazdának kellett összeírnia.¹⁵

A kaszinó könyvtára

■ A részvényes tagok a Társalkodó könyvtárában fellelhető bármely könyvet az intézményen kívül is olvashatták. 1841-ben 870 kötetből álló adományt kapott a társalkodó egy év használatra.¹⁶ A nevét eltíró személy adománya a későbbiekben véglegesen a Társalkodó tulajdonába került, ami jelentősen megemelte a hazai és német szépirodalmi remekművek számát: „Ezen köszönettel fogadott följajlás következtében a magyar s német irodalom legjelesebb termékeiből, továbbá számos francia és angol írók németre fordított műveiből álló szép gyűjtemény áll a tagok rendelkezésére.”¹⁷

A könyvtárról és annak szabályairól Csulak Dániel bizottsági elnök a rendes évi közgyűlés alkalmával a következőket mondotta: „a kolozsvári polgári társalkodó részéről, az olvasó közönség iránti kedves kötelességet vélek teljesíteni, midőn tudatom, hogy az érintett társalkodó a mintegy 5000 kötetre menő könyvtárából, mely a magyar szépirodalom csaknem minden művei, sőt a legújabb termékek tartalmazása mellett igen sok német, francia és olasz írók jeles műveivel, sőt szakművekkel is bír: páratlan, sőt hallatlan olcsón lehet olvasni valót kapni.”¹⁸ A Társalkodó ötezer kötetet számláló könyvtára minden bizonnyal az egyik legjelentősebb volt a városban – leszámítva az egyetemét és iskolákat – a Kolozsvári Casino könyvtára mellett.

Társasági élet és botrány Társalkodóban

■ Az év talán legfontosabb társasági eseményei voltak a farsangi és álarcos bálók. Minden évben az egyesületek táncvigalmakat rendeztek, amelyek lehetettek zártkörűek vagy nyíltak. Az eseményekről mindig beszámolót készített a helyi sajtó, amely néha elfogult volt egyes egyesületek által rendezett bálók iránt, hol negatív, hol pozitív értelemben. Az biztos, hogy minden egyesület igyekezett a legpompásabb és legfényűzőbb módon megtartani saját bálját. A februári hónap felbolygatta az egész várost, mindenki az év egyik legjelentősebbnek számító eseményére készült. Legalább ekkora igyekezettel próbálták elkerülni a rossz véleményeket is, csak sokszor a nagy igyekezetben nem úgy sikerült, ahogyan azt elképzelték.

Így történt ez néha a Polgári Társalkodó táncvigalmával is, ugyanis az 1843-as febru-

ári báljuk a lehető legrosszabbra sikeredett. „A teremben, ahol a bált tartották (Redoutte terem) elviselhetetlen nagy hőség volt, és sem rend, sem csin, sem kényelem nem volt. Az étteremben semmi sem sült meg rendesen, ilyen körülmények közt nem csoda, hogy a sajtóban rossz visszhangja volt a bálnak” – írja az *Erdélyi Híradó*.¹⁹ Az ilyen fajta rossz sajtóvisszhang elkerülése érdekében a Polgári Társalkodó mindent megtett, hogy báljai a lehető legjobban sikerüljenek. De a Társalkodó egyes tagjai a cikkekben leírtakat nem tudta elfogadni, és mivel a városban is híre kelt a dolognak, a Polgári Társalkodó becsületének megvédése érdekében „háborút” indított az *Erdélyi Híradó* újságírója, Beretvás Csongor ellen. Az *Erdélyi Híradó* a következőket írja a kialakult helyzetről: „mindenfélől hírlík miképp a Polgári Társalkodó nagy harcot készül az ő Beretvása (Beretvás Csongor cikke) ellen a Híradói cikkért kezdeni. Ez lesz ám a polgári háború! Időnk oly változó, mint éppen március. Ez a férfiak hónapja – mondják hölgyeink.”²⁰ Azt tudni kell, hogy az *Erdélyi Híradó* volt a Polgári Társalkodó egyik legfontosabb támogatója a kezdetekben, minden fontos közleményét az egyesületnek leköszölte az újság, és így minden részvényes tag értesült a közgyűlések, a farsangi bálók időpontjáról, a közgyűléseken elhangzottakról stb.

A Társalkodó közleményére, melyben Beretvás Csongort támadták, az *Erdélyi Híradó* 1843. április 4-ei számában a következőképpen reagált: „A Polgári Társalkodó ügyében. Bizonyos gyanítgatások következtében jónak láttuk nyilvánítani, miképp a Beretvás Csongorhoz intézett néhány szóra felelni nem fogunk; kisebb dolgunk is nagyobb lévén mintsem a különben tisztelt egylet daczó hóseivel szövitába ebegegyünk. Azonban igen okos lett volna az illedelemről nem úgy adni leczkét, mint némely szolgabíró a káromkodásról. A harist hangjáról ismerteti meg, és oly óhajtható vala, hogy senki se jegyezte volna meg, miképp azon modor, azon hangok a polgári társalkodó urbanitásának valódi hangjai valának, mely önmagát megczáfola.”²¹ Mint látható, a viszony teljesen elmérgesedett, és a két fél eddigi közös munkájának végleges megszakításához vezetett. Az újság még egy utolsó cikket közöl a Társalkodóról, amelyből megtudhatjuk, milyen is volt valójában az egyesület falain belüli társasági élet. Az újság a következőket közli 1843. március 17-ei számában: „Hol azonban a hasznak tekintélye, a billiárdnak legtöbb szava, a játékasztaloknak legingerlőbb varázsereje van, ott sok a baj...” – ez a kijelentés sokat elárul a Polgári Társalkodó kaszinói életéről.

Belső konfliktusok

■ A Polgári Társalkodó fennállásának harmadik évtizedére, az 1860-as évekre belső háborúskodás volt a jellemző. Az egyesület már nem tudott olyan hatékonyan működni, mint az előző évtizedekben, és a részvényes tagok közül néhányan rájöttek arra, hogy változtatások szükségesek az egyesületen belül. Az 1867-es évre nézve minden jel arra utalt, hogy ez a változások éve lesz a Társalkodó életében. A *Magyar Polgár* figyelemmel kísérte a Társalkodó egyesületi életét, és a következőket írta az 1867-es márciusi közgyűlésről: „Szász Gergőt a Polgári Társalkodó folyó hó. 17-én tartott nagygyűlésében szavazattöbbség útján elnöknek választotta. Ma meg vagyunk győződve, hogy erélyes, buzgó s az előrehaladt kor igényeire is figyelmező elnököt nyert benne társalkodónk. Ugyan e gyűlésen Szász Domonkos terjedelmes s minden oldalról indokolt beszédében fejtegette, mennyire szüksége lenne a társalkodónak, mint erkölcsi testületnek, alapszabályait változtatni s azokat az idők emelkedett szellemű színvonalára állítva, kiküszöbölni belőlük mindazt, ami a régi kast-rendszerre emlékeztethetne. Ez indítványt a nagygyűlés elvileg elfogadta s Szász Domonkos elnöklete alatt bizottmányt nevezett ki, mely az alapszabályokat újból dolgozza.”²²

Az új elnök,²³ aki legfontosabb feladatául tűzte ki, hogy a régi elavult alapszabályokat nézze át, és dolgozzon ki egy új, korszerű módosítási tervet. Erre a feladatra bizottságot állítottak fel, amelynek vezetője maga Szász Gergő volt. Azonban nem mindenki értett egyet ezzel az új irányvonallal, illetve a közgyűlés határozatával. A Társalkodón belül a részvényesek közt kialakult egy konzervatív csoport, amely körömszakadtáig ellenezte az újításokat.

A konfliktus egyre mélyebben érintette az egyesület mindenapjait. Szász Gergő elnök és a bizottság hozzálátott az alapszabályok módosításához, de mire elkészültek a feladatukkal, az egyesület helyzete teljesen kilátástalanná vált. Az 1867 októberében tartott rendkívüli gyűlésen a Társalkodó liberálisabb tagjai megszavazták, hogy az egyesület régi nevét is meg kell változtatni, és a sokkal jobban hangzó Polgári Körre keresztelték át.²⁴ Ekkor az egyesület két pártra szakadt, azokra, akik a változtatások útját választották, és azokra, akik nem voltak hajlandók semmilyen korszerű újításra. Ennek következtében a két tábor a továbbiakban nem fért meg egymással, és az egyiknek ki kellett válnia.

A szakítást a Polgári Társalkodóval (ugyanis a neve is maradt a régi a konzervatívok győzelme után) a változásokat akaró liberális tábor választotta. Az innen kivált tagok alakítják meg Kolozsvár harmadik nagy kaszinói egyesületét, a Kolozsvári Kört. A Társalkodó részvényesei a felére apadtak, így felmerült az egyik közgyűlésen az is, hogy egyesüljenek az Iparosegylettel. Levelet intéztek a vezetőséghez, melyben felkérték az illető egyesületet, hogy csatlakozzanak a Társalkodóhoz. Az akkori Iparosegylet elnöke id. Bengini Sámuel volt, aki javasolta, hogy állítsanak fel egy bizottságot, amelyik megkezdi a két egyesület közötti tárgyalásokat az egyesülést illetően. Mindkét társaság elvileg egyetértett a tömörüléssel, ennek ellenére azt a Polgári Társalkodó 1868. november 8-ai közgyűlése nem fogadta el.²⁵ 1873-ban sor kerül a Társalkodó áthelyezésére, így ezentúl a Főter 12. szám alatt lévő Fröhlich-féle ház emeletén működött az egyesület új terme. A kaszinó vezetői pozícióit ekkor Ákontz János elnök és Bogdán István alelnök foglalta el. A Társalkodónak 102 részvényese volt, ami azt mutatja, hogy a válság egészen elmélyült, az iparos és értelmiségi részvényesek vagy az Iparos Egylethez, vagy pedig a Kolozsvári Körhöz csatlakoztak.

A kereskedők által alapított Társalkodó tovább működött, de már nem volt a régi, a részvényes tagok kilépése pénzügyi gondokat okozott, az intézmény falain belül egyre nagyobb teret hódítottak a kártya- és a billiárdpartik, és a hazardírozás sem volt ritka.

Névváltoztatásra is sor került, és a továbbiakban már nem Polgári Társalkodó, hanem Kolozsvári Kereskedői Társalgó Kör néven működtek. Az új név is arra utal, hogy a kereskedőreteg volt az, amelyik többségbe került az intézmény részvényesei között. Az egyesület 1896-ig, a nagy egyesülésig működött, amikor egyesült a Kolozsvári Körrrel, s megszületett a kolozsvári Nemzeti Kaszinó.²⁶

Kolozsvári Kör

■ A konzervatív Polgári Társalkodóból kivált tagok egy új demokratikus egyesületet akartak létrehozni. A városi polgárság nagy része csatlakozott e mozgalomhoz, és még 1868-ban elkezdték az új egyesület alapszabályainak kidolgozását. Ennek alapjául szolgált a volt elnök, Szász Gergő által elkészített alapszabály-tervezet. Az új egyesület a Kolozsvári Kör nevet kapta, és a városban a polgárság körében nagyon hamar népszerűvé vált. „A Kolozsvári Kör alapszabályainak tervezete sajtó alatt van, s a napokban lesz szétküldve. Végre és valahára lesz tehát

olyan érintkezési helye is az értelmiségnek, hol szabadelvűbb irányba lehet törekedni a közjóra, s nem az a jelszó, hogy: »maradjunk a réginel«, hanem »haladjunk alkotmányos úton a korszellemmel!«²⁷ – írja a *Magyar Polgár*, amelyik nagy támogatója lesz később a Kolozsvári Körnek. Elkezdődik a tagtoborzás, júliusi hónapban már háromszáz új tag jelezte belépési szándékát, ami azt jelenti, hogy az egyesület iránt igen nagy volt az érdeklődés. Az első alakuló nagygyűlést július 14-re tervezték, amikor is a főbb pontok kerültek volna megtárgyalásra: 1. az elnöki előterjesztés, 2. az egyesület alapszabályainak tüzetes megvizsgálása és megítélése, 3. a költségvetési bizottság javaslata, jelentés az egyesület helyiségéről, ezek tárgyalása s az egyesület végleges megalakulása érdekében szükséges teendők elintézése. A *Magyar Polgár* így számol be az első közgyűlésről: „a kolozsvári kör alapszabályainak egy részét a közgyűlés már megvizsgálta s módosításokkal helyben hagyta. Sajnáljuk, hogy a közgyűlés a becsületbírásgokról szóló javaslatot elvetette, vizsgálatunk azonban azáltal, hogy majd a szakgyűlések kompetens tért és alkalmat fognak nyújtani e korszerű eszme tisztázására.”²⁸

A Kolozsvári Kör első alapszabálya lezögezte: „A Kör célja a társadalom művelt osztályainak érintkezési helyül szolgálva, azoknak egymáshoz közeledését, tömörülését eszközölni.”²⁹ A helyi újságban a következőket írják a Kolozsvári Körről: „A Kolozsvári Kör helyeségei vasárnap nyitattak meg nagyszámú tagok jelenlétében Hajos János által. A kör ügyszeretettől áthatott elnöke megnyitó beszédében méltó önértéssel hasonlíthatta össze az új egyesület megalakulását, melynek eszméje a folyó évi tavaszi hónapjaiban mint termő mag elvetve az ősz beálltával meghozza gyümölcsseit, a természet hasonnemű jelenségeivel. Valóban, ki meg szemléli a Kör ízlés- és kényelemmel berendezett termeit s a tagoknak rendelkezésére álló szórakozási és művelődési eszközöket, az tisztelettel fogja beismerni, hogy a derék kezdeményezők nem riadván vissza az útkukban állott akadályoktól minden lehető megtették a maguk elé tűzött cél elérésére, amely cél megvalósításában, bizton reméljük, városunk polgárainak az egyesület irányában folyvást növekedő részvéte hű támogatójuk leend.”³⁰ Az egyesület gyorsan gyarapodott, mivel fennállásának hetedik hónapjában már 351 rendes részvényes taggal rendelkezett.³¹ Ezeknek a részvényeseknek a zömét az értelmiség és középosztály adta.³² Az értelmiségeik leginkább az egyetemi tanárok sorából kerültek ki, akik később az intézmény vezetői tisztségeit töltötték be.

A Kör szakosztályai és közgyűlései

■ A Kolozsvári Kör öt szakosztályt hozott létre, melyek 1868 decemberében tartották az alakuló gyűlésüket. Az öt szakosztály a következő volt: 1. Jogi szakosztály, 2. Nevelési szakosztály, 3. Történeti szakosztály, 4. Természeti szakosztály, 5. Államtudomány szakosztály.

A szakosztályoknak az elnöke dr. Endes Gábor jogtanár volt, a jegyzője pedig Bokros Elek. Minden hónap első vasárnapján gyűlést tartottak, melyek során megbeszélték az elmúlt hónapban folytatott tevékenységüket, és határoztak a következő hónapi feladatokról.

A Kolozsvári Körnek e szakosztályok felállításával az volt a terve, hogy végre tényleg legyen Kolozsvárnak egy olyan társadalmi intézménye, ahol foglalkoznak a város valós problémáival. Figyelembe véve, hogy a Kör részvényeseinek egy részét egyetemi tanárok alkották, ez nem meglepő. Ebből a szempontból a Kör kiemelkedő szerepet vállalt, hiszen a városi lakosságnak egy olyan kulturális-szellemi intézményt nyújtott, amit eddig csak az Erdélyi Múzeum-Egyesület kínált.³³ Fontos tudni, hogy a Kolozsvári Kör el akarta kerülni azt, hogy olyan szintre süllyedjen, mint a Polgári Társalkodó, és ennek érdekében mindent meg is tett, habár a későbbiekben itt is felmerültek problémák.

A Kör a régi kolozsvári kaszinói hagyományt folytatva minden évben rendezett két rendes közgyűlést, az elsőt az év elején általában a farsangi bálokat megelőzve vagy utána, a másodikat pedig az év közepén. Ezekben a gyűléseken a legfontosabb tárgyak a következők voltak: 1. a választmány által megvizsgált számadások felülvizsgálása és végelintézése; 2. tisztségviselők és választmányi tagok választása; 3. a költségvetés megállapítása; 4. a tagsági díjak megállapítása; 5. a javaslatok és panaszok feletti döntés, amennyiben ezek választmányilag elintézését nem nyertek; 6. indítványok tárgyalása; 7. a szabályoknak a körülmények szerint való változtatása.³⁴

A rendes közgyűlések között tarthattak a választmányi tagok rendkívüli gyűléseit is. Ezeket csak akkor hívták össze, amikor valami égető fontosságú határozatról kellett hamar dönteni. Azonban ha a választmányi tagok mégsem tudtak meg egyezni a határozatról, akkor össze kellett hívni a részvényeseket. Ilyenkor a leegyszerűbb módja a döntéshozatalnak a szavazás volt. Így a részvényesek elé terjesztették a választmányi gyűlésről függőben maradt kérdéseket, és azok szavazás útján döntöttek.

A Kolozsvári Kör választmánya

■ A választmány különbözött a Polgári Társalkodó képviseleti testületétől, mivel itt nem voltak igazgatók, csak egy elnököt és egy alelnököt választottak, akiknek legfontosabb feladata az egyesületet képviselni és az alapszabályok és ügyrend megtartása felett őrködni. Az alelnök helyettesítette mindenben az elnököt, ha az valamilyen akadályoztatás miatt nem tudta feladatát elvégezni. Ami a gazda feladata volt a Társalkodóban, az volt itt a háznagy feladata. Lényegében csak névben különbözik a két tisztség, annyi különbséggel, hogy itt a háznagnak nem kellett engedélyt kérnie az igazgatóktól, ő felelt mindenért, ami a Kolozsvári Kör működéséhez szükséges volt. A *Magyar Polgárban* a következő jelent meg 1869-ben a háznagyról: „Ezután az igazgató választmány javaslatára elhatározottat a pénztárnok és a háznagyságnak egy személyben egyesítése, kimondatván egyszersmind, hogy az ekképpen egyesített társulati tisztség kezelője faradozásaiért az összes bruttó bevételek öt százalékából álló díjazásban fog részesülni.”³⁵

Az egyesület bővítette a választmányt, egy ügyvédet is alkalmazott, aki az egyesületet képviselte peres ügyekben.³⁶ Hamar akadt is egy peres ügye a Kolozsvári Körnek, hiszen alig alakult meg, máris rágalmak jelentek meg róla. „A Kolozsvári Körről egy szándékos ferdítésektől s a kor nemzetiségi szűkkeblűségéről szóló alaptalan vadaktól hemzseggő közlemény jelent meg a Federatiunea egyik közelebbi számában. Biztosak levén abban, hogy a Kolozsvári Kör közelebből hivatalos választ ad e ferdítő közleményre, alaposság jellemzésére csak annyit, hogy az illető cikkíró a Körnek még nevével sincs tisztában, s »magyar demokrata körnek« keresztelte el. E nem létező névhez meg azon újdonságot kapcsolja, hogy a Kör jobboldali tagjai e cím miatt különválva Deák-kör alkotásán fáradsanak. Nota bene a Körnek már az alapszabályai is kizárnak hatásköréből minden politikát, miért is az éppoly kevéssé bal- mint jobboldali színű, jobb- és baloldali tagjainak politikája legkevésbé sem hatván a keblében hasonló egyetértésre zavarólag.”³⁷ Vigyáznia kellett a Kolozsvári Körnek, mert kötötték az alapszabályok, melynek megsértése komoly következményekkel járt volna. A belügyminisztérium 1875. május 2-án 1508. szám alatt kiadott rendelete IX. pontja értelmében: „a Kolozsvári Kör, ha ezen szabályokban megjelölt célt és eljárást meg nem tartaná, vagy hatáskörén túl lépne, a magyar királyi kormány által – amennyiben az egylet további működésének folytatása által az államnak

vagy az egyletnek vagyoni érdeke veszélyeztetnék – haladéktalanul felfüggeszteni és a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest véglegesen feloszlatni is vagy esetleg ezen alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni felosztás terhe alatt köteleztetni fog.”³⁸ A választmányi tagok minden hónapban egyszer rendes ülést tartottak, melyen minden tag szavazati és felszólalási joggal vett részt. Ezenkívül az elnök bármikor összehívhatott gyűlést, ha a helyzet megkívánta. Ezeket a rendkívüli gyűléseken, ha határozatról akartak dönteni, legalább tízenhárom választmányi tag jelen kellett hogy legyen, és a többség szava döntött.³⁹

Az 1890-es években a Kolozsvári Kör válságos időszakon ment keresztül, mely komoly anyagi gondokat okozott az intézménynek, így már nem volt képes olyan kényelmes feltételeket teremteni a részvényesei számára, akiknek száma az évek telével egyre jobban apadtak. Ezt a csökkenést kiválthatta a rossz pénzügyi helyzet, és talán az is, hogy a részvényeseket a Polgári Társalkodó játéktérmei jobban csábították, mint a közhasznú dolgok iránti érdeklődés.

A fenti körülményeket tekintve az az elhatározás született a vezetőségben belül, hogy a Kolozsvári Kört újjá kell szervezni. Az újjászervezés vagy inkább az átalakulás 1896-ban történt meg, amikor is dr. Czikmántori Ottó ügyvéd javaslatára aláírási kérdőívet köröztettek a Nemzeti Kaszinó megalakítása érdekében. A Kolozsvári Kör összes részvényes tagja aláírta, így megalakítható a kolozsvári Nemzeti Kaszinó.⁴⁰

Következtetés

■ Láthattuk, hogy a kaszinók nagy hatással voltak a város társadalmi és kulturális életére, és jelentősen hozzájárultak a társasági élet kibontakozásához. Tevékenységüknek köszönhetően maradandót alkottak a város számára. Hosszú fennállásuk ideje alatt mind a közhasznának, mind a szellemi-kulturális életnek kovászai voltak.

A Polgári Társalkodó nagy megvalósítása, hogy jelentős könyvtárat tudott felállítani, és közösségbe tudta fogni a városi polgárságot. Mivel a kaszinón belül nagyrészt a kereskedők voltak többségben, ez az évek folyamán kihatott a társasági életükre is. Bár a kaszinó egyik fő célja a közművelődés terjesztése, ez az évek során, a szerencsejátékok terjedésével párhuzamosan másodlagos szerepbe szorult. Hosszú fennállása alatt a Polgári Társalkodót a hasznos dolgok mellett botrányok is megviselték, melyek kihatottak mind a részvényesekre, mind a városiakra.

A szellemi élet fellendítésében a Kolozsvári Körnek volt nagy szerepe; szakosztályainak létrehozásával, a város számára sok hasznos dolgot sikerült megvalósítani, amelyek nélkül a mai Kolozsvár is más lenne. Részvényesei nagy részét az értelmiségiek alkották. A kaszinók korában nemcsak a gazdasági és kulturális élet virágzott, hanem komoly jótékonykodásuk révén szociális intézményeket támogattak, mely által sikerült javítani a hátrányos helyzetűek életkörülményein.

Ennek ellenére Széchenyi nagy álma nem valósult meg, hiszen ezen intézmények keretében az egyes társadalmi csoportok nem együttesen akarták fejleszteni a hazai

kultúrát, gazdaságot, hanem külön-külön. További elkülönülést jelentettek a foglalkozások szerint megalakult egyesületek, de ezeknek az intézményeknek a szegregációja megérthető hiszen mégsem a társadalmi szeparatizmus jellemezte őket.

Végezetül elmondható, hogy a kaszinók hasznos társadalmi intézmények voltak, amelyek megteremtettek egy olyan helyet a városi polgárok számára, ahol kellemeesen eltölthették szabadidejüket művelődéssel, társalgással vagy egyéb szórakozással. Ez mind jótékonyan hatott a társadalomra, és hathatósan elősegítette a kultúra terjedését hazánkban.

■ JEGYZETEK

1. *Erdély története*. Szerkesztette Szász Zoltán. III. Bp., 1986. 1280.
2. Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Bp., 2003. 26.
3. *Erdély története*. 1281.
4. Pajkossy Gábor: *Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt*. Korunk 4. évf. (1993) 4. sz. 103–104.
5. Merza Gyula: *Száz év története*. Kvár, 1940. 5.
6. Erdélyi Híradó XVI. évf. 1843. márc. 7.
7. Dóka Klára – Érszegi Géza – Mezey Barna – Soós László – Tóth Béla: *Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból*. Győr, 2003. 337.
8. Pajkossy Gábor: i. m. 108.
9. Író, szerkesztő, nyomda- és laptulajdonos.
10. Merza Gyula: i. m. 8.
11. *A kolozsvári Polgári Társalkodó alapszabályai*. Kvár, 1840. 21.
12. Erdélyi Híradó XVI. évf. 1843. feb. 24.
13. Merza Gyula: i. m. 10.
14. *A kolozsvári Polgári Társalkodó alapszabályai*. 38.
15. *A kolozsvári Polgári Társalkodó alapszabályai*. 41.
16. Merza Gyula: i. m. 8.
17. Erdélyi Híradó XIV. évf. 1841. ápr. 27.
18. Magyar Polgár IV. évf. 1870. feb. 20.
19. Erdélyi Híradó XVI. évf. 1843. márc. 17.
20. Erdélyi Híradó XVI. évf. 1843. márc. 24.
21. Erdélyi Híradó XVI. évf. 1843. márc. 4.
22. Magyar Polgár II. évf. 1868. márc. 17.
23. Szász Gergő református esperes és költő.
24. Magyar Polgár I. évf. 1867. okt. 9.
25. Merza Gyula: i. m. 13.
26. Merza Gyula: i. m. 15.
27. Magyar Polgár II. évf. 1868. jún. 17.
28. Magyar Polgár II. évf. 1868. júl. 17.
29. *A Kolozsvári Kör alapszabályai*. Kvár, 1868. 1.
30. Magyar Polgár II. évf. 1868. okt. 21.
31. Magyar Polgár III. évf. 1869. jan. 27.
32. 1871-ben a tisztújítási közgyűlést követően tiszteletbeli elnök Hajós János, elnök Simon Elek (a későbbi polgármester), alelnök dr. Csiky Viktor, háznagy és pénztáros Móricz István, titkár Dobál Antal, ügyvéd Szacsvai Dénes. Új választmányi tagok: Dorgó Albert, dr. Weisz József, Finály Henrik, Kőszegh Gyula, Csákány László, dr. Kolozsvári Sándor, Ferencz József, dr. Fischer Lajos; póttag Ferenczi Miklós. Lásd Merza Gyula: i. m. 21.
33. Merza Gyula: i. m. 18.
34. *A Kolozsvári Kör alapszabályai*. 11.
35. Magyar Polgár III. évf. 1869. ápr. 28.
36. *A Kolozsvári Kör alapszabályai*. 14.
37. Magyar Polgár III. évf. 1869. feb. 7.
38. *A Kolozsvári Kör alapszabályai*. 16.
39. *A Kolozsvári Kör alapszabályai*. 14–15.
40. Merza Gyula: i. m. 24.